

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

7 /1 (Bahar 2020): 324-372

AHKÂM-I KUR'ÂNIYE'NİN GÜNÜMÜZE BAKAN YÖNÜ:
KONYALI MEHMED VEHBİ EFENDİ ÖRNEĞİ

Ahkâm-ı Kurâniye's Directing Way To The Present:
Example Of Konyalı Mehmed Vehbi Master

Arslan KARAOĞLAN

Dr. Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimler Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. akaraoglan@ohu.edu.tr. Orcid No: 0000-0003-0411-375

Hakemler / Referees:

Dr. Öğr. Üyesi M. Bahaeddin YÜKSEL / Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Harun ABACI / Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 09 Mart / March 2020
Kabul Tarihi / Accepted: 02 Mayıs / May 2020
Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / July 2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 1
Sayfa / Pages: 346-372

Atıf / Cite as: Karaoğlan, Arslan. "Ahkâm-I Kur'âniye'nin Günümüze Bakan Yönü: Konyalı Mehmed Vehbi Efendi Örneği" [Ahkâm-ı Kurâniye's Directing Way: Example Of Konyalı Mehmed Vehbi Master]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 7/1 (2020): 346-372..

Doi:

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (1) 2020: 324-350

AHKÂM-I KUR'ÂNİYE'NİN GÜNÜMÜZE BAKAN YÖNÜ: KONYALI MEHMED VEHBİ EFENDİ ÖRNEĞİ*

Arslan KARAÖĞLAN**

Öz.

Ahkâm tefsirleri ekseriyetle cezalar, ibadetler, bireyin bireyle; bireyin diğer fertlerle ve toplumların birbiriyle olan ilişkilerini düzenleyen âyetlerin tefsirini kapsamaktadır. Konuları merkeze alarak yapılan tefsir yönteminin en eski çeşidini ahkâm âyetleri tefsirleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsîru Hamsi Mie Âye Mine'l-Kur'ân'ı ilk olarak telif edilen fikhî tefsirdir. Daha sonra bölge ve zamana bağlı olarak birçok ahkâmü'l- Kur'ân türü eserler kaleme alınmıştır. Makalemize konu olan Konyalı Mehmed Vehbi'nin Ahkâm-ı Kur'âniye isimli tefsiri, son dönemde telif edilmiş bir ahkâm tefsiridir. Ancak bu kitabın gerek telif uslubu ve gerekse, içerik açısından diğer ahkâm tefsirlerine göre dikkat çeken yönleri bulunmaktadır. Bu makalede, Mehmed Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'âniye isimli eserinde yer alan yöntemi ve ele aldığı konular incelenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Ahkâm-ı Kur'âniye, klasik ahkâm tefsirlerinin metodolojisi ve ele alınan konuları yönünden farklılık arz etmektedir. Buna göre müfessir yaşadığı çağın sosyal problemlerine ve sıkıntularına duyarsız kalmamış sorumluluk bilinci yüksek bir alim olarak bu sorunlara ve problemlere cevap ve çözüm üretmiştir. Mehmed Vehbi Efendi, kaleme aldığı bu eserinde bireyleri ve toplumu ilgilendiren birçok konuyu ve meseleyi ele almıştır. Ayrıca konuları ele alırken izlediği belli bir sistematik yöntem bulunmamaktadır. Ancak son yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan ilk fikhî tefsir olması açısından bu alanda önemli bir değere sahip olduğuna dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Âyet, ahkâm-ı Kur'âniye, Mehmed Vehbi, İctihad.

Ahkâm-ı Kur'âniye's Directing Way To The Present: Example Of Konyalı Mehmed Vehbi Master

Abstract

Commentary interpretations of Ahkâm are punishments, worship, with the individual; It covers the interpretation of verses that regulate the relations of the individual with other individuals and the societies. The oldest varieties of tafsir method, which takes the subjects to the center, are the tafsir tafsir verses. In this context, Mukâtil b. Suleiman's Tafsîru Anchovy Mie Âye Mine'l-Qur'an is the first legitimate interpretation that is royalty. Later, depending on the region and time, many ahkâmü'l- Quran type works were written. The commentary of the subject of our article, Mehmed Vehbi, from Konya, named Ahkâm-ı Kur'âniye, is a recently released royalty commentary. However, this book has aspects that draw attention in terms of both copyright and content, compared to other ahkam interpretations. In this study, the method in Mehmed Vehbi

* Bu makale, "Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin "Ahkâm-ı Kur'âniye" ve " Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Revâiu'l-Beyan" Adlı Eserinin Mukayesesi" adlı Yüksek Lisans tezimizden istifade edilerek ve geliştirilerek hazırlanmıştır.

** Dr. Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimler Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. akaraoglan@ohu.edu.tr. Orcid.org/0000-0003-0411-3750

Efendi's book named Ahkâm-ı Kur'âniye and the topics he discusses are examined. From this point of view, Ahkâm-ı Kur'âniye differs in terms of the methodology of the classical ahkâm tafsir and the topics discussed. Accordingly, the mufessir did not remain insensitive to the social problems and troubles of the age he lived, as a scientist with a high awareness of responsibilities and produced solutions and solutions to these problems and problems. In this work, Mehmed Vehbi Efendi has dealt with many issues and issues that concern individuals and society. In addition, there is no specific systematic method followed when dealing with issues. However, it was pointed out that it has an important value in this field in terms of being the first fiqh tafsir written in the first half of the last century.

Keywords: Quran, Verse, Ahkâm-ı Qoraniyye, Mehmed Vehbi, İctihad.

STRUCTURED ABSTRACT

The interpretations of ahkâm are generally works containing the interpretation of the verses related to the subjects of worship, production and ukabat. At the same time, ahkâm tafsirs are called fiqh tafsirs. The first interpretation of ahkam, Mukâtil b. It is the work of Solomon known as Tefsîru Anchovy Mieti, the name of Mine. Scholars such The subject of our article, Konyalı Mehmed Vehbi's work named Ahkâm-ı Kur'âniyye is a commentary of ahkam as can be understood from his name. However, this work has an aspect that differs from others in terms of both its method and its handling of topics. In this study, Mehmed Vehbi Efendi's method in Ahkâm-ı Kur'âniye is examined. The work is different from the classical ahkâm tafsir format. The author did not stay away from the questions and problems of his time, and gave answers to them. Although his work did not elaborate on the issues of arbitration, it touches on different issues, but its functioning is not systematic. However, it was pointed out that it had an important place in this field in terms of being the first and only interpretation of ahkam written in the Republican period.

Mehmed Vehbi Efendi from Konya is a good politician, scholar and educator who has trained himself in both worldly and spiritual subjects. During a time of intense social and economic problems, he served in important positions and duties such as professor, deputy chairman and deputy governor. In his work, he tried to shed light on his own period and this age we lived through a classification method not seen in other fiqh tafsir. Many of Ahkâm's tafsir tackled the issues according to the official order in the Qur'an. Of course, these works were directed only at the commentary of the verses of the ahmah during the suras they dealt with. Therefore, it was possible to see and identify the tafsir method followed by each work. Since Mehmed Vehbi has dealt with the issues in a mixed way, it cannot be mentioned that there is a systematic method in Ahkâm-ı Kur'âniyye. He even gave verses he chose in a subject, rather than mixed from small to large. The author has included very few hadiths in his book, but does not indicate his sources. He also did not provide surah names and verse numbers. He interpreted the verses, hadiths, and reason-nuzuls of Mehmed Vehbi Efendi in Ahkâm-ı Kur'aniyye.

While Konyalı Mehmed Vehbi Efendi wrote his work, he did not make any explanation about the method by which he wrote his work. In other words, he wrote his work without determining the tafsir methodology. It has been tried to determine what kind of method he followed, based on the issues. Mehmed Vehbi Efendi first identified the issues and then explained the issues by taking the verses available in the Qur'an around that topic. Mehmed Vehbi Efendi made a serious effort to find solutions to the social and economic crises that occurred in his environment. This sensitivity is remarkable when interpreting the verses of the ahkam.

Although the name of the book is named Ahkâm-ı Kur'aniyye, it is quite clear that when the content of the book is examined, it is not given attention to the subjects of fiqh, or even if it is given, it does not go into detail as in other tafsir tafsir. Maybe the mufessir may have meant the legal / legal and social / moral issues of the Quran with this title. Indeed, this is easily understood from the topics in his book. The bets in which the Qur'an's rulings are told are summarized, and subjects such as agriculture, viticulture,

road building, military service and neighborhood are covered in more detail. and made efforts. Mehmed Vehbi Efendi thought that his aim could be achieved by his work named Ahkâm-ı Kur'âniye and in particular he tried to find solutions to the problems of Muslims in general. The frequent mention of war tools shows that Vehbi Efendi was influenced by the state of war, and, to put it as a last word, Mehmet Vehbi Efendi is a versatile personality that has influenced the last period of our country in scientific, literary, political, cultural, social and legal aspects.

Keywords: Quran, Verse, Ahkâm-ı Qoranıyye, Mehmed Vehbi, İctihad.

GİRİŞ

Vahiy mahsulü olan Kur'ân, hem anlam hem de lafız olarak Yüce Allah'a ait mucize bir kelâmdır. Bu bağlamda ilahi kelâmın bir parçasını oluşturan Kur'ân'daki ahkâm ayetleri, insanlığın fert ve toplum düzenini ve mutluluğunu sağladığı gibi insanoğlunu Allah'a halis kul yapan, onun dini hayatını tevhidi esaslar ekseninde yeniden düzenleyen değişik kurallar, kanunlar ve nizamlar ortaya koymuştur. Kur'ân ihtiva ettiği çeşitli konuları, kendisine has ilahi bir metin yapısı ve tertibi içinde sunar. Bu anlamda Kur'ân'da inanç esasları, ahlâkî prensipler, şer'î hükümler, ibâdetler, kıssalar, kâinatta Allah'ın varlığı ve birliğini gösteren âyetler, çeşitli davetler, nasihatler, ibretler, azarlamalar, korkutmalar, emir ve yasaklar, helal ve haramlar, teşvik ve sakındırmalar sistematik ve etraflı bir üslupla anlatılmıştır.¹

Başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere ulema İslâm'a uygun bir hayatın sınırlarını belirleyen hükümler ve açıklamalar ortaya koymuştur. Özellikle Kur'ân'ın ahkâmı ilgili âyetleri özel hükümler için esas kılınmış ve bu minvalde fikhî eserler ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamberin vefatından sonra fikhî alanda Kur'ân'a yönelme ve ondan hüküm çıkartma işi sahâbeye intikal etmiştir.² Fikhî tefsirleri "Ahkâmü'l-Kur'ân", "Fıkhü'l-Kur'ân", "Tefsiru Âyâtî'l-Ahkâm" adları altında görmemiz mümkündür.³ Fikhî tefsir alanında yazılmış oldukça fazla eser bulunmaktadır.⁴ Mezhep imamlarının ortaya çıkmasıyla birlikte her mezhep imamı ve o alanın fakihleri, ahkâmı ilgili âyetlerin tefsirlerinde mezhebin görüşlerini yansıtan tefsirler yapmışlardır. Mezheplerin teşekkülüyle birlikte bu alanda yazılmış ilk ahkâm tefsiri, İmam Şafii'ye nispet edilen Ahkâmü'l-Kur'ân'dır.⁵ Fikhî mezheplerin çıkışından sonra, meydana getirilen fikhî tefsirlerde genellikle asıl gaye, belirli bir mezhebi müdafaa ve onun üstünlüğünü ispat etmek olmuştur. Bundan sonra, fikhî tefsir ekolünden

¹ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân -Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev.: Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996),1/ 15-20, 24-27, 33-35.

² Celal Kırca, *Kur'âna Yönelişler* (İstanbul: Marife, 1993), 63.

³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 1/47

⁴ Bu eserlerden bazıları şunlardır: Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) "Tefsîrü'l-Hamsi Mie Aye, Şafii'nin (ö. 204/819) "Ahkâmü'l-Kur'ân, Cassas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali'nin (ö. 370/981) Ahkâmü'l-Kur'ân, Kurtubi, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed'in (ö. 671/1272) el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'ân'dır. Bu bağlamda son olarak Konyalı M.V. Efendi'nin Türkçe yazdığı Ahkâm-ı Kur'âniyye adlı eserine ek olarak Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin Revâiu'l-Beyân fi Tefsiri Âyâtî'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân ve Celâl Yıldırım'ın Kur'ân Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları adlı eserleri de bu meydana yazılmış eserlerdendir.

⁵ Bilgi için bk. Muhammed b. İdris eş-Şafii, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beirut: 1999).

mezheplere göre tefsirler yazılmaya başlanmıştır. Hanefî mezhebinde, bu alanda yazılmış ilk mühim eser Cassas'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ıdır.⁶

1. Ahkâm-ı Kur'âniye'nin ve Ahkâm Âyetlerinin Sayısına Dair Bir Değerlendirme

Ahkâm âyetleri, içerisinde ahkâm bulunan âyetlere denir. İki kısma ayrılmaktadır. İçinde ahkâmın bulunduğu açıkça ifade edilen âyetler. Bakara, Nisâ, Mâide sûrelerinde bu çeşit âyetler oldukça fazladır. Doğrudan doğruya bir hüküm ifade etmeyip istinbat yoluyla hüküm çıkarılan âyetlerdir.⁷ Dolayısıyla hükümlerin çıkarıldığı alanı kapsayan fikhî tefsir; Kur'ân'ın amel yönünü ele alarak bu hususla ilgili âyetleri açıklayan ve yine ondan bu hususla ilgili hükümler çıkartmaya çalışan tefsir ekolünün adıdır.⁸

Fıkhi tefsirin ele aldığı ahkâm âyetlerinin sayısının birbirini tutmaması, bu işin müfessirin kabiliyetine bağlı bir husus olduğuna delâlet eder.⁹ İslâm âlimleri arasında ahkâm âyetlerinin sayısı hakkında bir birlik yoktur.¹⁰ Temel nedeni ise; her müfessirin bilgi, görüş, anlayış ve kabiliyeti farklı olduğuna göre hüküm âyetlerinin sayısı da elbette farklılık arz edecektir. Buna göre, bazı âlimler, bazı âyetleri sarih ahkâm âyetleri olarak kabul ederken; bazıları ise bunu kabul etmemektedir. Dolayısıyla ahkâm âyetlerinin sayısı 50 ile 1080 arasında değişmektedir. Mesela, İmam-ı Şafii de *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında yaklaşık 520; Hanefi fakihî Cassas, "*Ahkâmü'l-Kur'ân*" adlı eserinde 1080; Maliki fakihî İbnü'l-Arabi ise "*Ahkâmü'l-Kur'ân*" adlı eserinde 864 âyeti ele almıştır. 19. Asrın ünlü siması Sıddık Hasan Han ise, "*Tefsiru Ayâtü'l-Ahkâm*" adlı eserinde 241 âyete yer vermiştir. Bazı âlimler de ahkâm âyetlerini bir sayı ile sınırlandırmanın mümkün olmadığını söylemişlerdir. Dolayısıyla ahkâm âyetlerini kesin bir sayı ile sınırlamak zor gözükmemektedir.¹¹ Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "*Revâiu'l-Beyan Tefsiru Ayâtü'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân*" isimli Ahkâm tefsirinde ele aldığı âyet sayısı ise 300 civarındadır. Bütün bu görüşlere rağmen ahkâm âyetleri çoğu kaynaklarda genellikle 500 sayısı ile ifade edilmektedir.¹² Bu sayı da ortalama olarak Kur'ân'ın 1/12'ini ihtiva eder.¹³

Konuyla alakalı olarak Muhammed Gazali şöyle demektedir: Ulema ve mütefekkirlerin kahir ekseriyeti siyasi ve diğer sebeplerden dolayı bütün gayretlerini âyetlerden fikhî hüküm çıkarmaya sarf etmişlerdir. Âyetlerin verdiği diğer mesaj ve gayesi üzerinde durmamışlardır. Farklı boyutları ile ele alınması gereken âyetlerin bu

⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2 / 66.

⁷ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, 294

⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 1/46; Hayrettin Karaman, "*Fıkıh*" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/1-14; Celal Kırca, *Kur'âna Yönelişler*, 63.

⁹ Cerrahoğlu *Tefsir Tarihi*, 1/46.

¹⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2 /46.

¹¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2 /46.

¹² Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh Zerkeşî, *el-Burhan fi ulumi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, (Mısır: Dârü İhyai'l-kütübi'l-Arabiyye, 1957), 2/ 148.

¹³ Mevlüt Güngör, *Fikhî Tefsir Hareketi* (İstanbul: Kur'ân Kitaplığı,1996), 18.

yönü ihmal edilmiştir. Bunların dışında ilahi kanunları haber veren, medeniyet kurmak ve insanın hilâfet görevini yerine getirebilmek için gerekli şartları bildiren, bundan dolayı da üzerinde daha fazla düşünülmesi gereken âyetler üzerinde yeterince durulmamıştır. Ahkâm âyetleri dışındakiler önemlerine rağmen sadece teberrük için okunur olmuş, hatta bazılarınca Kur'ân'ın tamamı bir fıkıh kitabı olarak kabul edilmiştir. Öyle ki, geçmiş milletlerin yok olmalarını, eski medeniyetlerin yıkılmalarını anlatan olaylardan Müslümanların ders almasını sağlayan ve aynı hatalara düşmelerini engelleyen âyetler, aslî gayesinden uzaklaştırılarak kıyas için delil kabul edilmiştir.¹⁴ Bu makalemizde Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin Âhkâm-ı Kur'âniye adlı eserinin, kısaca tanıtımı yapılacak ve bu eserin, ahkâm tefsirleri açısından önceki eserler arasındaki yeri incelenecektir.

2. Ahkâm-ı Kur'âniye'nin Son Halkası: Mehmet Vehbi'nin Ahkâm-ı Kur'âniyesi

Kur'ân'ı anlayarak okuduğumuzda, kendisinde Allah, insan ve evrenle alakalı konuların mevcut olduğunu görürüz. Bir başka açıdan inanç, ibadet, muamelat ve ahlak esaslarını kapsadığına şahit oluruz. Kur'ân'da iman konusunu ele alan esaslar kesin delillere dayandığı için, hakkındaki doğruluk, nass ile sabit olduğundan zeminin ve zamanın değişmesiyle herhangi bir değişikliğe maruz kalmazlar. "Sosyal Değişme" ilkesinin gereği olarak, ahlaka dair ilkelerin biçimsel anlamda bir değişikliğe uğradığı bir vâkıa ise de içerik itibarıyla bir değişiklik söz konusu değildir. Sosyal yapıda meydana gelen değişiklikler sebebiyle muâmelâta dair âyetlerin hükümleri zamana ve zemine göre değişiklik arz etmektedir. Sosyal değişmeye işaret eden birçok âyet¹⁵ Kur'ân'da olduğuna göre bu değişim süreci de pek tabii görülmelidir. "Ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz."¹⁶ Kaidesince zamanın değişmesiyle ilgili âyetlerden çıkarılan hükümler de doğal olarak değişime uğrar. Ülkemizde hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde gerek Arapça, gerekse Türkçe birçok tefsir yazılmış ve tercüme edilmiştir. Bu kapsamda incelediğimiz eser, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, Konyalı Mehmed Vehbi'nin yazdığı Ahkâm-ı Kur'âniye, 162 konuyu kapsamaktadır. Konular sistemli olarak ele alınmamakla beraber, alfabetik sırayla hazırlanmış bir fihrist, kitabın girişinde bulunmaktadır. 1922'de ilk baskısı yapılan eserin daha sonraki dönemlerde birçok baskısı yapılmıştır. Eser Alay Müftüsü Şakir Efendi tarafından tashih edilmiş, doğru-yanlış cetveli girişte verilmiştir. Daha sonra eser, Mümin Çevik tarafından latinize edilmiş, Üçdal Neşriyat tarafından basılmıştır.

Bir müfessiri ve yazdığı eserini daha iyi anlamak ve değerlendirmek istiyorsak yaşadığı dönemin sosyal, ekonomik, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasi dönemlerini bilmemiz gerekmektedir. Her müfessir ve eseri aynı zamanda o dönemin

¹⁴ Muhammed Gazali, *Kur'ânı Anlamada Yöntem*, çev. Emrullah İşler, (Ankara: Sor Yayıncılık, 1998), 108.

¹⁵ el-Bakara, 2/106; el-Maide, 5/48; er-Rad, 13/38; er-Rahman, 55/29.

¹⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye* (İstanbul: Ahmet Kamil Matbaası, 1326), 27.

ve toplumun da aynasıdır. Cerrahoğlu bu konuda şöyle demektedir: “Tefsir, aynaya benzer. Nasıl ki bir ayna karşısındakini aynen yansıtırsa, tefsir de sadece müfessirin durum ve tutumunu aksettirmekle kalmaz, müfessirin yaşadığı cemiyetin akliyat ve görüşlerini, örf ve âdetlerini, medeniyet derecesini, ilmi görüşlerini, cemiyetin sosyal yapısını ve daha pek çok hususlarını aksettirir. Onun için, İslâm cemiyetinin bidayetden zamanımıza kadarki gelişmesini ve çeşitli asırlardaki duruşunu bize aksettirecek en mühim kaynak tefsirler olacaktır.¹⁷ Biz de bu yaklaşımdan hareketle müfessiri daha iyi anlayabilmek için yaşadığı döneme dair şunları söylemek mümkündür.

Mehmed Vehbi Efendi Konya'nın Hadim kazasının Konkul Köyü'nde¹⁸ 1864 yılında doğmuştur. Konyalı Mehmed Vehbi Efendi olarak bilinmektedir. Soyadı Kanunu'ndan sonra “Çelik” soy ismini almıştır. İlk tahsilini köyünde tamamlamış, Anbarlızâde Mehmed Efendi'den Kur'ân-ı Kerîm'i hatmetmiş, daha sonra kıraat ve tecvid dersleri almıştır. Tomakzâde Mehmed Efendi'den Arap diline dair temel kitapları okumuştur. 1877'de Hadim Medresesi'ne kaydolmuş, Hafız Ahmed Efendi'den diğer ilimleri okumuş, Öğrenimini tamamlamak için 1880 yılında Konya Şîrvâniye Medresesi'ne devam etmiştir. Burada Konya müftüsü Kadınhanlı Hacı Hüseyin Efendi'den Arapça, Tavaslı Osman Efendi'den fıkıh ve usûl-ü fıkıh okuyarak icazet almış¹⁹ tahsilini tamamlayan Mehmed Vehbi Efendi 1888'de Konya medreselerinde öğretime başlamıştır. Ali Gâv Türbesi Türbedârı Mehmed Nesîb Dede'nin vefatı üzerine “bâ-irâde-i âliye” türbedarlığı; Hadimli Mehmed Vehbi Efendiye tevcih edilir. Ardından imâmet görevini de üstlenir. 1901'den itibaren iki yıl Konya Hukuk Mahkemesi reisliği görevini de yürütmeye başlayan Mehmed Vehbi, hattat Topçuzâde İsmail Hakkı Efendi'nin kızı ile 1900'de evlenir. Konya Hukuk Mahkemesi üyeliğine seçilince 1901 yılında müderrisi olduğu Mahmudiye Medresesinden ayrılmıştır. Daha sonra Konya'da yeni açılan Mekteb-i Hukûk'a veraset ve intikal müderrisi olarak tayin edilmiştir. (1903). 1911 senesinde meclis feshedilince, Mehmed Vehbi Efendi Konya'ya dönmüş, tekrar tedrisata başlamış ve hayatı boyunca da siyasetle uğraşmamaya karar vermiştir.²⁰

3. Ahkâm-ı Kur'âniye'de Tefsir Metodu

Kutsal bir kelâmı/Kur'ân'ı ilke ve kurallardan yoksun olarak anlamak, yorumlamak anlamsızlığı ve tutarsızlıkları beraberinde getirir. Onun içindir ki, Kur'ân'ı anlamak ve açıklamak için çağın ilerisini gören aydın mümin ilim adamlarımız metodoloji üretmişler, zamanla ve oluşan yeni ilmi verilerle bu

¹⁷ Cerrahoglu, *Tefsir Usulü*, 289.

¹⁸ İsmet Parmaksızoğlu, “Mehmed Vehbi Efendi” *Türk Ansiklopedisi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1976), 23: 431; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974), 1/ 793.

¹⁹ İsmet Ersöz, “Mehmed Vehbi Efendi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/ 540-541.

²⁰ Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri* (Konya: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994), 321-339.

metodolojiyi sistemleştirmeye ve geliştirmeye çalışmışlardır. Akabinde Kur'ân'ı doğru anlayabilme ve doğru yorumlayıp anlatabilme arzusunun ürünü olarak da Kur'ân'ı anlama yöntemi/metodolojisi ortaya çıkmıştır. Bu yöntem sayesinde murad-ı ilahinin bir başka söylemi olan Kur'ân'ı tefsir etme gücü elde edilmiş olmaktadır. Kur'ân'ı anlamada metodoloji/yöntem bilgisi ve hangi yöntemin tercih edileceği önemli bir konudur. Bir yöntemde bulunması gereken ilk unsur kaynaklar ve kaynaklara olan yaklaşımlardır.²¹ Bütün bu hususları bir araya getirdiğimizde bir anlama yöntemi ortaya çıkmaktadır.

Bu zaviyeden bakıldığında Vehbi Efendi eserini hazırlarken; eserinin mukaddimesinde nasıl bir yol takip ettiği ve hangi eserlerden yararlandığını anlatan ve belirten bir açıklama da bulunmamıştır. Yani tefsir metodunu beyan etmemektedir. Bu da eserin değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla biz bu makalede kendi eserinden hareketle onun yöntemini tespit etmeye, rivâyet ve dirâyet bakımından incelemeye çalışacağız.

3.1. Rivayet Yönüyle Ahkâm-ı Kur'âniye

Tefsir tarihinde, tefsir faaliyeti ve bu faaliyet sonucunda oluşan tefsirler, rivayet tefsiri ve dirayet tefsiri olmak üzere genel anlamda ikili bir tasnif altında incelenmektedir.²² Rivâyet tefsirine me'sûr veya nakli tefsir de denir. Dolayısıyla seleften nakledilen rivâyetlere dayanan tefsir rivâyet tefsiridir. Başka bir tanımlamada rivâyet tefsiri, Kur'ân'dan bazı âyetlerin yine bazı âyetlerle veya Peygamber'den (sav) nakledilen sahih hadislerle yahut da sahâbenin kendi görüşleriyle yapılan tefsirdir.²³ Hatta bazı âlimler buna tâbiûnun sözlerini de ilave ederler. Bu konuda âlimler ihtilaf halindedirler. Sahâbeye yetiştikleri için onların yaptıkları tefsiri mesur tefsir kapsamında değerlendirenler olduğu gibi onlar tefsirlerini kendi reylerine göre yapmıştır, diyenlerde olmuştur.²⁴ Rivâyet tefsiri başlangıçta rivâyet yoluyla başlamış, Peygamber'den (sav) sahâbeye, onlardan tâbiûna intikal etmiştir. Artık tedvin devri başladıktan sonra rivâyetler eserlerde toplanmaya başlanmıştır.²⁵ Bir başka ifadeyle Kur'ân'ın kendisiyle, Hz. Peygamber, sahabe, tabiûn ve tebe-i tabiûn kavilleri ile yapılan tefsir, rivayet tefsiri olarak isimlendirilmiştir. Bu tanımın temeli İbn Teymiye (ö. 622/1225) tarafından atılmışsa da bu şekildeki net bir ayırım Zürkânî (ö. 1367/1948) ile son şeklini almış ve sanki

²¹ İbrahim Görener, "Kur'ân İlimleri Ve Tefsir Usulünün Bir Yöntem Çağrıştırması", *Bilimname*, 16/1, (2009), 9-23.

²² Mustafa Karagöz, "Tefsirde Rivayet-Dirayet Ayrımının Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti", *Bilimname*, 5/2, (2004/2), 45-60

²³ Zürkânî, *Menâhil*, 1/ 480.

²⁴ Zürkânî, *Menâhil*, 1/ 481-482.

²⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-âlem, 1988), 1/74; Zürkânî, *Menâhil*, 1/518-519; Ayrıca bk. İbni Teymiye, *Mukaddime fi usûlü't-tefsir*, çev. Yusuf Işıcık, (Konya: Esra Yayınları, 1997), 121; H. Mehmed Soysaldı, *Nüzulünden Günümüze Kur'ân ve Tefsir* (Ankara: Fecr Yayınları, 1996), 157-158.

herkes tarafından kabul edilen bir tarif gibi algılanmıştır.²⁶

3.1.1. Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsiri

Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri denince neyi anlıyoruz? Bunu belirlememiz lazımdır. Kur'ân'ın müfret lafızlarının, terkiplerinin ve ifadelerinin Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde diğer Kur'ân pasajlarının yardımıyla açıklamasını, buna ilaveten Kur'ân'daki konuların muhataplarının zihinlerine yerleştirmeğe çalıştığı kavramların terkibi bir yaklaşımla Kur'ânî bütünlük içerisinde incelenmesini anlıyoruz. Kur'ânî bütünlük içindeki bu incelemeyi âyet, siyak-sibak, Kur'ân'ın bütünlüğü çerçevesi doldurmaktadır.²⁷

Kur'ân'da anlamı kapalı olan âyetler, diğer bazı âyetlerle tefsir edilmektedir. Kur'ân'a anlam vermek isteyen bir kimse bir kısım âyetleri durumuna göre, ya âyetin bütünü veya cümle bütünlüğüne yahut da Kur'ân bütünlüğü içinde ele almalı ve ona göre anlam vermeye çalışmalıdır. Çünkü Kur'ân'da âyetler her yerde anlam bütünlüğüne göre ayrılmamış olup anlam ancak bir önceki âyeti takip eden âyet veya âyetlerle tamamlanmaktadır.²⁸ Kur'ân tefsirinin en güvenilir kaynağı Kur'ân olup Allah, "... şüphen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir."²⁹ buyurarak onun bazı âyetlerinin diğer bazılarını tefsir ettiğine işaret etmiştir.³⁰ Şu halde müfessirin müracat edeceği ilk kaynak Kur'ân'dır. Ancak müfessirin âyetlerin birbirini tefsir yollarını iyi bilmesi ve bir âyeti tefsir ederken o konu ile ilgili bütün âyetleri göz önünde bulundurması gerekir.³¹ Bu bağlamda Mehmed Vehbi Efendi de Ahkâm-ı Kur'aniye'sinde bu yöneme başvurmuştur.

Buna dair şu örnek verilebilir: Mehmed Vehbi Efendi, Hz. Peygamber'in (sav) fiil ve davranışlarının insanın hidayetine vesile olacağına dair açıklamalarını şu âyet üzerine inşa etmektedir. "*Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*"³² Allah'ın Resûl'ünde örnek alınacak ve övgüye değer bir ahlak yapısı vardır. Bu ahlaki yapıyı Allah'tan sevap uman ahirete iman eden ve Allah'ı çok zikreden kimseler kendine ilke edinir. Çünkü peygamberler yalan söylemez. Müfessir bu âyette belirtilen Hz. Peygamber'in (sav) örnekliliğini hevasına göre konuşmadığı ve ona itaat çerçevesinde ortaya koyar. Nitekim âyette "*O, arzusuna göre de konuşmaz. O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir.*"³³ buyrulmaktadır. Müfessirine göre Hz. Muhammed

²⁶ Müsâid Tayyâr, *Fusûl fî tefsîr* (Riyâd:Dâru ibn Cevzî, 1423), 73; Ali Karataş, "Rivâyet ve Dirâyet Kaynakları Açısından Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân'ı", *EKEV Akademi Dergisi*, 47/15, (2010),161-174

²⁷ Bu hususun ayrıntıları için bkz. Halis Albayrak, *Kur'ânın Bütünlüğü Üzerine* (İstanbul: Şule Yayınları 1998), 43.

²⁸ M. Zeki Duman, *Uygulamalı Tefsir Usulü ve Tefsir Tarihi* (Kayser: Erciyes Üniversitesi,1992), 69.

²⁹ el-Kiyâme, 75/19.

³⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 1/ 250.

³¹ Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları* (İstanbul: 1990), 31.

³² el-Ahzab, 33/21.

³³ en-Necm, 53/3-4.

(sav) kendi arzu ve emeline uygun olarak ne konuşur ne de buna uygun bir davranış ortaya koyar. Ayrıca Hz. Peygamber'e (sav) itaatın nasıl olması gerektiğini ise şu âyeti dayanak göstererek tefsir etmeye çalışır. "... Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir."³⁴ Allah elçisinin yasakladığı şey elbette zararınıza mucip olduğu için terketmek gerekli olmaktadır. İşte bu âyet-i celile Resûlullah'ın cümle emirlerine bütün ümmetinin uyması ve genel olarak yasakladığı şeylerden sakınmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Ve Resûlullah'ın hayatında bizler için güzel bir örnek olduğunu anlatırken uyulmaması durumunda da şu âyeti refere etmektedir. "Bu sebeple, onun emrine aykırı davranışlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar."³⁵ Mehmed Vehbi'ye göre, Resûlullah'ın hayatını kendine örnek edinmeyen dünyada ceza; ahirette cehennem azabından nasibini alırlar. Böyle güzide bir insanın lutf-u ilahiyi ortaya koyucu şeyleri söylemesi ve bunun için görevlendirilen birinin emirlerine karşı gelmek insana zarardan başka bir şey kazandırmaz.³⁶ Bu ilâhi sözler, "İslâm'da tefsîr hareketinin, harici bir tesirle değil, kendi öz bünyesinden doğduğunu"³⁷ ispat etmektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, kendisinin tefsir edilmesini bizzat kendisi istemiştir.

3.1.2. Kur'ân'ın Sünnetle Tefsiri

Kur'ân'ın tefsirinde sünnetin yeri ve fonksiyonu çok iyi bilinmelidir. Bu çerçevede ulemanın ekseriyeti Kur'ân'ın anlaşılmasında ikinci önemli kaynağı sünnet olduğunu ifade etmektedir.³⁸ Çünkü Kur'ân, Hz. Peygamber'i (sav) sadece indirileni tebliğ etmekle vazifeli kılmamış aynı zamanda, ona Kur'ân'ı açıklama görevini de vermiştir. Nitekim âyetlerde "Onlarda apaçık mucizeler ve kitaplar ile geldiler. Kendilerine indirilenleri insanlara açıklamaları için sana da zikri indirdik."³⁹ ve "Ey Peygamber (sav) Rabb'inden indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan (Allah'ın) elçiliğini tebliğ (ve ifâ) etmiş olmazsın."⁴⁰ buyrulmaktadır. Bu itibarla Kur'ân'ı özellikle pratik boyutuyla ilgili veciz ifadelerin ve söylemlerin açıklanmasında Peygamber'in (sav) rolü küçümsenemez. Kur'ân'ı tefsir ederken Kur'ân'dan sonra başvurulacak en mühim kaynak, hiç şüphesiz Hz. Peygamber'dir(sav). Çünkü mutlak olarak Kur'ân'ı en iyi bilen O'dur. Kur'ân'ı tebliğ ve tebyin etme görevi de O'na verilmiştir.⁴¹ Bir başka ifadeyle sünnet, kitap ahkâmının anlamlarını tefsir ve şerh yerindedir. Sünnetin kitabın üzerinde hüküm vermesi

³⁴ el-Haşr 59/7.

³⁵ en-Nûr, 24/63.

³⁶ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 47, 48, 51-53.

³⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968), 20.

³⁸ Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, 138.

³⁹ en-Nahl, 71/44; el-Bakara, 2/151; el-Âl-i İmrân 3/164; el-Cuma, 62/2.

⁴⁰ el-Mâide, 5/67.

⁴¹ Yusuf Kardavi, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev.: Bünyamin Erul, (Ankara: Rey Yayıncılık, 1993), 92-94. Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, çev. Alparslan Açıkgenç, (Ankara: Ankara Okulu, 1996), 17.

Kur'ân'dan kast olunan anlamayı açıklaması demektir. Ondan önde tutulması demek değildir.⁴² Kur'ân'ın sünnet ile tefsir edilmesi bağlamında Mehmed Vehbi Efendi'nin tefsirine şu örneği vermek mümkündür: Âyette, "Meleklerle, "Adem'e secde edin" demiştik, İblis müstesna hepsi secde ettiler, o ise kaçındı, büyüklük tasladı ve inkâr edenlerden oldu."⁴³ buyrulmaktadır. Yarattınlardan bazısının diğerine hürmet etmesinin caiz olduğunu vurgulayan Müfessir Mehmet Vehbi Efendi, meleklerin Adem'e secde etmeleri, Allah'a ibadet ve Adem'e (as) tazim, onu yüceltme ve selam anlamında anlaşılmalıdır. Adem (as) şeriatında hürmete layık olana hürmetin sembolik bir ifadesi olarak secde etme meşru addedilmiştir. Şu halde o zamandaki secde etme; zamanımızdaki tokalaşma ve kucaklaşma konumunda olmaktadır.⁴⁴ Görüldüğü gibi Vehbi Efendi âyetin tefsirini yaparken saygının ve hürmetin formunun değişken olduğunu yere ve zamana göre değiştiğini ancak özde saygının her zaman ve yerde var olduğunu hadislerden deliller getirerek anlatmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Adem (as) eşyanın isimlerine vakıf olduğu için Melekler ona secde etmişlerdir. İlim ve fazilet sahibi oluşu kendisinin saygıya ve hürmete layık oluşunu beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla ümmetlerin nebilerine, öğrencilerin, hocalarına, bilimum küçüklerin büyüklere tazim ve hürmeti bu esasa dayanmaktadır. İslâmiyette küçüklerin büyüklere hürmet etmesi güzel görülen bir adettir ki, bu âyetin anlamını destekleyici mahiyette, "Büyüğünüze ikram ediniz."⁴⁵ ve "Herkesi kendi makamına oturtun."⁴⁶ hadisleri ile âyetleri tefsir etmiştir.

Müfessirin tefsirinde konuya dair verilebilecek bir diğer örnek de şudur: Âyette "Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne harcarsanız size eksiksiz ödenir, siz asla haksızlığa uğratılmazsınız."⁴⁷ Mehmed Vehbi Efendi âyette geçen kuvvet anlamına gelen "قُوَّةٌ" kelimesini hadisin şöyle tefsir ettiğini anlatır: Hz. Muhammed (sav) bu âyeti tefsir makamında minberdeki hutbede, üç defa; "Dikkat edin. Kuvvet; düşmana silah atmaktır."⁴⁸ söylemek suretiyle tefsir ettiğini ifade eder. Dolayısıyla bu âyette geçen "kuvvet" kelimesinden neyi anlamamız gerektiğini ortaya koymuştur.

3.1.3. Nüzûl Sebeplerinden Yararlanarak Âyetleri Tefsir Etmesi:

⁴² Cemaleddin Kasımî, *Kur'ân'ı Anlamak*, çev., Sezai Özel, (İstanbul: İz Yayıncılık 1990), 3/165; Hz. Peygamber'in (sav) bütün âyetleri tefsir edip etmediği hakkında gelen görüşlerin ayrıntısı için bkz: Suyûtî, *el-İtkan*, 2:174. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-tefsîr ve'l-müfessirûn*, 1/ 49-50.

⁴³ el-Bakara 2/34.

⁴⁴ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 71; Selam hakkında âyetleri açıklarken *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 206.

⁴⁵ Buhârî, "Menakibül Ensar", 42; Tirmizi, "Menakıb", 50.

⁴⁶ İsmail b. Muhammed Acluni, *Keşfu'l-hafa ve muzilu'l-ilbas* (Beyrut: 1988), 1/ 241.

⁴⁷ el-Enfal 8/60.

⁴⁸ Müslim, "İmaret", 167

Kur'ân'ın sahih bir şekilde anlaşılabilmesi için vahyin indiği ortam ve şartları bilmek önemlidir. Çünkü toplumun değişim ve dönüşümünü amaç edindiği için vahiy, tedrici olarak yaklaşık yirmi üç sene zarfında nâzil olmuştur. Nüzûl dönemde insanlığın ahlakî, hukukî ve diğer ihtiyaçları ile ilgili hüküm ve prensipler Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla indirilmiştir. Bu bağlamda bir kısım âyetler, insanlar ibret alsın diye geçmiş toplumlarla peygamberleri arasındaki hadiselerden bahsetmek; bir kısım âyetler nuzûl ortamında meydana gelen olayların mahiyetini açıklamak üzere nâzil olmuştur.⁴⁹ Bu çerçevede sebep-i nüzûl kavramının derli-toplu tanımına son dönem âlimlerinin eserlerinde rastlanmaktadır. Bu tanımlardan birkaçı şöyledir: Zürkânî (ö. 1367/1947) "Meydana geldiği günlerde kendisinden bahsetmek veya hükmünü açıklamak için âyet veya âyetlerin indiği hâdise."⁵⁰ Subhî Sâlih (ö.1407/1986) "Kendisi sebebiyle, onu da içererek veya ona cevap olarak ya da hükmünü açıklayarak âyet veya âyetlerin indiği şey⁵¹ şeklinde tanımlanmıştır. Vahidi'ye göre Kur'ân'ın nüzûl sebebi ancak rivayet ve tenzil dönemine şahid olan ve bu hususa büyük önem veren kimselerden duyma ile tespit edilir. Bunun dışında nüzûl sebepleriyle ilgili söz söylemek caiz olmaz.⁵²

Mehmed Vehbi Efendi de zaman zaman tefsirinde âyetlerin nüzûl sebebinden hareketle âyette kastedilen muradı yakalama yönüne gitmiştir. Bu duruma şu örnek verilebilir: Askerin çokluğuna ve gücün büyüklüğüne güvenenlere dair ahkamı beyan ederken Enfâl 60. âyeti ele alır. Âyette "Andolsun ki Allah, birçok yerde (savaş alanlarında) ve Huneyn savaşında size yardım etmişti. Hani çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat sizi hezimete uğramaktan kurtaramamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti, sonunda (bozularak) gerisin geri dönmüştünüz."⁵³ buyrulmaktadır. Müfessir Mehmed Vehbi Efendi bu âyetin tefsirinde sebep-i nüzûl bilgisinden yararlanmıştır. Şöyle ki, Huneyn, Mekke ile Taif arasında (Mekke'den üç mil uzaklıkta) bir vadinin ismidir. Peygamber (sav) Mekke'nin Fethi'nden sonra orada Hevazin, Sakif kabilelerini İslam'a davet etmek hedefindeydi. Müşriklerin ordusu dört bin kadardı. Ancak Müslümanlar ise 12 bin askerle Huneyn mevkiine gelmişler, Zaferde etkinin çoklukta zannıyla "Biz bugün azlık sebebiyle yenilmeyiz" demiş ve Müslümanlar, askerlerinin çokluğu ile gururlanmışlardı. Bu sözün Hz. Peygamber'e (sav) ağır gelmesine gelince, bu o sözde gurur izlerinin bulunmasındandır. Peygamber (sav) bundan rahatsız olmuştu. Huneyn'de şiddetli bir savaş meydana gelmiş, Müslümanlara böbürlenmelerin faturası ağır gelmişti. Müşriklerin saldırısı üzerine kaçanlar artık Müslümanlar olmuştu. Yanında amcası Abbas, amcasının oğlu

⁴⁹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İfav Yayınları, 2012), 209-210; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/ 516-517.

⁵⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/99-101; Ahmed Nedim Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûlün Rolü*, (İstanbul: Şule Yayınları, 1994), 68; Ayrıca bkz. Ahmet Nedim Serinsu, *Tarihsellik Ve Esbab-ı Nüzûl*, (İstanbul: Şule Yayınları, 1996), 61-72.

⁵¹ Subhî Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü'l-İlmi li'l-melâyîn, 1990), 132.

⁵² Ebu'l Hasan Ali b. Ahmet el-Vahîdi, *Esbâbü'n-Nuzûl*, çev., Necati Tetik; Necdet Çağıl, İhtar Yayıncılık, Erzurum: 1994), 11; Muhammed Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, çev.: M. Görmez, M. E. Özafşar, (Ankara: Rehber Yayınları, 1990), 80.

⁵³ et-Tevbe, 9/25.

Ebu Süfyan b. Hars'dan başka kimse kalmadığı söylenmektedir. "Gurur sürura manidir" kaidesinden yola çıkıldığı zaman çokluğun ve kuvvetin gururuna kapılmak başarısızlığa ve mutsuzluğa sebep olmaktadır. Sayı ve güç az olup Allaha güvenildiği zaman da başarı ve mutluluk elde edilir.⁵⁴ Görüldüğü gibi bu âyetin daha iyi anlaşılması noktasında ortaya konan sebep-i nüzûl âyetin anlaşılmasında yardımcı olmaktadır. Tarihi bağlamından ve içinde bulunduğu ortam ve zeminden kopuk olarak âyeti anlamaya çalışmak sağlıklı bir yaklaşım yöntemi olmasa gerek.

4. Dirayet Yönüyle Ahkâm-ı Kur'âniye

Aslına bakılırsa tefsirin rivayet/dirayet eksenli oluşunu ayırmak oldukça zor gözükmektedir. Çünkü Kur'ân ayetlerinin tefsirinde her iki yönü kullanılmak suretiyle anlama/yorumlama gerçekleşmektedir. Ancak rivâyet/dirâyet ayrımı herhalde kullanılan argümanın çokluğuna /azlığına göre şekil almaktadır. Bu yönüyle dirâyet tefsiri; rivâyetlere münhasır kalmayıp Arap dili ve edebiyatı, dinî ve felsefî ilimler ile çeşitli müsbet ilimlere dayanılarak yapılan tefsirdir. Bu kaynaklarla yapılan tefsire de dirâyet tefsiri⁵⁵ veya re'y ile tefsir ya da ma'kûl tefsir denir.⁵⁶ Zehebî'nin ifadesine göre re'y ile tefsîr; müfessirin, Arap sözlerini, konuşma şekillerini, Arapça lafızların mânâlarını ve delâlet vecihlerini, câhiliyye devri şiirinden de yararlanarak, nüzûl sebeplerine vâkif olarak Kur'ân âyetlerinin nâsîh ve mensuhunu ve tefsir bilgisinin muhtaç olduğu diğer konuları bildikten sonra Kur'ân'ı ictihâd ile tefsir etmekten ibarettir.⁵⁷ Yani dirâyet tefsirinde ortaya çıkan anlayış rivâyetlere sıkı sıkıya bağlı kalmadan ictihat etmek ve yeni fikirler ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede dirâyet boyutu ile müfessirin tefsir yönelişini belirlemesine yönelik şunlar söylenebilir.

4.1. Konyalı Mehmed Vehbi'nin Âyetlerden Ahkâm İstinbatı

Mehmed Vehbi, vakıfların misyonuna dair ahkamı beyan ederken şu âyeti delil getirmektedir. *"(Ey Resûlüm!) Onları hidayete erdirmek senin işin değildir. Ancak Allah dilediği kimseyi hidayete erdirir. Allah yolunda harcadığınız her mal kendiniz içindir. Yalnız Allah rızası için infak edin. Zira Allah yolunda harcadığınız her mal, size tam olarak geri döner ve asla haksızlığa uğratılmazsınız. Yapacağınız hayırları ancak Allah'ın rızasını kazanmak için yapmalısınız."*⁵⁸ Âyette infakın Allah yolunda yapılmasına teşvik vardır. İnfak iki boyutlu olan bir ibadettir. 1. Bir defa infak edilip; bunun sevabı hayatta olduğu sürece devam eder. Sevap olarak bir defa yazılır. 2. Kamu yararına yapılan yol, çeşme, köprü, hastaneler vb. bütün bunların imarı ve idamesi için kurulan vakıflar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ve bunlar sadaka-i cariyeye nevindendir. Müfessirimiz infakın yapılacağı yerleri şu ayetle belirlemiştir: *"(Yapacağınız hayırlar) kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç*

⁵⁴ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 297-298.

⁵⁵ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 1/108.

⁵⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 230.

⁵⁷ Zehebî, *et-tefsîr*, 1 / 255; Dirâyet tefsirinin tarifi ve tefsirin metodu ile ilgili ayrıntı için bk. Zehebî, *et-tefsîr*, 1 / 255-280; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 1/70.

⁵⁸ el-Bakara, 2/272.

için dolaşamayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.”⁵⁹ Mehmed Vehbi Efendi, bu âyetin sebep-i nüzülü şu nakilde bulunmaktadır: Muhacir 400 kişilik Ashab-ı Suffe Medine’de arazi ve emlak sahibi olmadıklarından Peygamber (sav)’in mescidinin yanındaki suffede kalmışlar, gerektiğinde gazaya giderlerdi. Bu insanlar hem ilim ehli hem de gaza ehli idiler. Bunların hepsi kendilerini din uğruna feda ettikleri için infakin bunlara ve emsallerine yapılması efdal bir davranıştır. ⁶⁰ Mehmed Vehbi Efendi, bu iki âyetten yola çıkarak, zamanın geçmesiyle beraber yeni teşekkül eden hükümetlerin ilim adamı yetiştirmek üzere medrese açmak, vatani korumak için asker toplamak görevleridir. Hastanelere bağlı kalan ve muharebede yaralanan çolak ve kör ve hastalıklı olanlara yapılan yardım ve iyiliğin, diğerlerine yapılan iyilik ve yardımdan daha efdal olduğu hükmünü çıkarmıştır. Bunun günümüzdeki sembolik kurumu Kızılay’dır. Kızılay gibi kuruluşlarda güzel niyetlerle kurulan hayır kurumlarıdır. Çünkü bu kuruluşlar topluma mühim bir hizmet ve yardım yaparlar. Günümüzde de bu gibi müesseselerin terakkisine çalışmak ve kudreti nispetinde hizmet etmek Müslümanların dini vazifeleri cümlesindedir.⁶¹ Görüldüğü gibi Müfessir Mehmed Efendi, toplumun yararına ve ihtiyaç sahiplerini kollayan o dönemin suffice kuruluşundan yola çıkarak ve bu iki kurumu referans göstererek günümüzdeki kamu yararına ve ihtiyaç sahiplerini gözeten kurum ve kuruluşların desteklenmesi ve onlara yapılan yardımın diğerlerine yapılan yardımdan daha faziletli olduğu hükmünü çıkarmıştır.

Başka bir örnek uçak icat olunmadan önce, Süleyman (as), askeriyle beraber havada uçtuğunu kuşluk vakti bir aylık mesafe, öğleden sonra bir aylık mesafe katettiğini beyan eden âyetleri Kur’ân’a iman olmayan bazı kimseler bunun imkânsız olduğu düşünmüşler. Buna şahit olunca hakikatin ta kendisi olduğuna inanmak zorunda kalmışlardır. Günümüzde ise uçak yapımı ve satın alımında bütün milletler ciddi bir bütçe ayırmaktadırlar. Çünkü uçaklar önemli savaş aracıdır. Zira düşmanla mücahede en faziletli ibadet olduğuna göre askerin silahını almakta en faziletli, bir ibadettir. Şu halde gücü yeten düşmana karşı kullanılmak üzere bir uçak alıp orduya hediye ederse aynı bir ibadet olduğundan şüphe mi vardır?⁶² Müfessirin yaşadığı dönem savaş dönemi ve sıkıntılı yıllar olunca âyetin tefsirinin şekillenmesi de ona göre olmaktadır. Savaş döneminde uçağın orduya hediye edilmesi ibadet kapsamında ele alması aynı şekilde âyetin evrensel boyutuna işaret etmiştir. Uçağın üretimi, kullanımı ve savunma sanayi ve ekonomik kalkınma açısından büyük önem arz etmektedir.

4.2. Dil ve Gramer Yönünden Ahkâm-ı Kur’âniye

⁵⁹ el-Bakara, 2/273.

⁶⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur’âniye*, 396.

⁶¹ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur’âniye*, 397.

⁶² Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur’âniye*, 428-429.

Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren kimi sırlarını bugünde çözemediğimiz büyümlü bir varlıktır.⁶³ İnsan ve toplumdaki ayrı düşünölemeyecek alanlardan biri de dindir. Dinin ve onun getirdiğı kitabın doğru anlaşılması büyümlü varlık olan dil sayesinde gerçekleşir.⁶⁴

Genel anlamda dil, anlam ve mesajın karşı tarafa iletilmesi ve ses değerine sahip olması açısından önem arz ediyorsa⁶⁵ bunu özel anlamda Kur'ân için düşündüğümüzde bunun boyutu daha büyük bir alanı kaplayacaktır. Kur'ân'da, manayı ifade eden sözcükleri özenle seçen ve iletişim aracı olarak kullanan, ses değerini oluşturan insan değil insanın yaratıcısı olan Allah'tır. Hal böyle olunca Kur'ân'ın dil ve gramer yönünden anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Kur'ân'ın dil yönüne ağırlık vererek oluşturulan filolojik tefsirler yanında diğer tefsirlerde de her zaman dilsel unsurlardan yararlanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Mehmed Vehbi Efendi de âyetleri tefsir ederken zaman zaman kelime izahlarına girmiş ve gramer kaidelerinden yararlanarak hükümler çıkarmıştır. Buna şu örnek verilebilir: Allah Teâlâ, Emr-i bil ma'ruf ve nehy-i ani'l Münker'in İslâm milleti için önemli bir görev olduğuna dair hükmü beyan etmek için; *"İçinizde hayra çağırın, iyiliğı emreden kötülüğe mani olan bir topluluk olsun İşte bunlar felaha eren kimselerdir."*⁶⁶ buyurmuştur. İslâm milleti içerisinde insanlara iyiliğı emredip; kötülüğü yasaklayan bir cemaatin olması ümmet üzerine gereklidir. Maruftan kasıt aklın ve şeriatın güzel gördüğü, Kitab'a ve Sünnet'e uygun olan her şeydir. Münkerden maksat ise; aklın ve şeriatın çirkin saydığı, Kitap ve Sünnet'e uymayan muhalif olan şeydir. Allah Teâlâ, bütün bu görevleri herkesin yapması söz konusu olmayınca bu sıfatlara haiz olan ümmet içerisinde bazı kimselere delalet etmesi temeline dayalı olarak بعض/bazı kimseler anlamını ihsas etmek üzere, (من) harf-i cerri ile, (منكم) şeklinde ifade etmiştir. Allah Teâlâ bununla belli sıfatlara sahip olan bir cemaatin irşat vazifesiyle meşgul olmasını istemiştir. ⁶⁷ Müfessir Mehmed Vehbi Efendi, burada görüldüğü üzere, Arapçanın dil ve gramer bilgisinden yararlanarak âyeti tefsir etmektedir.

4.3.Kaidelerden Yararlanarak Tefsir Yapması:

Mehmed Vehbi Efendi eserinde Mecelle'nin küllî kaidelerinden yararlanmıştır. Örneğin insanları zararlı şeylerden muhafaza hakkında açıklama yaparken; *"Bir iyiliğı açıklar veya onu gizler ya da bir kötülüğü affederseniz bilmelisiniz ki, Allah da çok bağışlayıcıdır, her şeye güç yetirir."*⁶⁸ âyetini delil göstermiş, kendisi bu âyetin tefsirini yaparken "الضَّرُّ زُرُّ زَالٌ"/Herkes giderilmesi mümkün olan zararın giderilmesine

⁶³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007), 11.

⁶⁴ Ahmet Emin, *Duhal İslâm* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-Arabiyye, 1933), 1 / 385-386; Ali Eroğlu, *Tarihte Tefsir Hareketi Ve Tefsir Anlayışları* (Erzurum: Ekev Yayınları, 2002), 105-107; Geniş bilgi için bk. Kırca, *Kur'ân'a Yönelişler*, 167-177.

⁶⁵ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş/1* (Ankara: Akçağ Yayınları, 200), 83.

⁶⁶ Al-i İmrân, 3/104.

⁶⁷ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 361.

⁶⁸ en-Nisâ, 4/149.

çalışmalıdır.”(Mecelle 20) ve “لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ/Zarar vermek ve zarara zararla karşılık vermek yoktur.” (Mecelle 19) ⁶⁹ kaidelerinden hareketle âyeti açıklama yoluna gitmiştir. Eğer yapılan zararın giderilmesine çalışmayıp bir mümin kardeşinin zararına mani olmazsa, arkasından pişman olacağı üzüntü ve kasavetin kendisine geleceğinden şüphe etmesin.⁷⁰

5. Ahkâm-ı Kur'âniye'de Fıkhî Tefsir Örnekleri

Müellifimiz Mehmed Vehbi Efendi'nin eseri Ahkâm-ı Kur'âniye adını taşımaktadır. Ancak Mehmed Vehbi Efendi bu eserinde sadece amelî ahkâmı ele alıp incelememiş, itikadî, ahlakî ve diğer pek çok konuya dair ahkâma da yer vermiştir. Mehmed Vehbi Efendi bu konuda diğer müfessirlerden farklı olup alanında orijinal sayılacak bir metod uygulamıştır. Diğer müfessirler gibi fıkhî hükümleri içeren meseleleri de ele almışsa da ağırlık olarak haber kipinden⁷¹ gelen âyetler üzerinde yoğunlaştığı ve âyetlerden çıkan hükümleri ele aldığını görmekteyiz. 14. yüzyıldan 18. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti ilmi ve fikri açıdan gerileme dönemine girmiştir. Son iki yüzyılda yapılan yenileşme çabaları ise fayda sağlamamıştır. İlmi açıdan gerileyen devlet buna paralel olarak ahlakî açıdan da gerilemiştir.⁷² Çünkü ilim ve ahlak arasında önemli bir bağlantı vardır Onun için Mehmed Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'âniye'sindeki âyetleri ve hükümleri inşâî ve ihbarî hükümler olmak üzere iki kategoride ele almak mümkündür. Biz bu bölümde Ahkâm-ı Kur'âniye'deki itikadî, amelî, ahlakî ve diğer konulara dair ahkâmdan örnekleri inşâî ve haberî hükümler düzleminde verilecektir. Böylelikle müfessirin ahkâm tefsir anlayışı tespit edilmeye çalışılacaktır.

5.1. İnşâî Hükümler

5.1.1. Zekât

Her organ kendine has ibadet ederek Allah'a olan şükrünü ifa ettiğine göre; Müslüman yaşamını sağladığı malının şükrünü ise; “*Namazı ikame edin, zekâtı verin,*

⁶⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm Şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (yy.: Gül Neşriyat, ty.), 1/48. Bu maddenin alındığı hadis hakkında bk.: İbn Mâce, “Ahkâm”, 17; Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, 5 / 327.

⁷⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 425.

⁷¹ Meânî ilminde söz ihbârî ve inşâî olmak üzere ikiye ayrılır. Sözü söyleyenin doğru veya yalan söylemekle nitelenmesi mümkün olmayan, diğer bir ifadeyle istek bildiren sözler inşâîdir. İnşâ; talebi ve gayr-i talebi olmak üzere iki kısma ayrılır: a) Talebî inşâ: İsteme anında mevcut olmayan bir şeyi gerektiren istektir (sözdür). b) Gayr-i talebî inşâ (istek bildirmeyen inşâ):Böyle olmayan (yâni bir şeyin meydana gelmesini gerektirmeyen bir istek veya bir (sözdür). Birinci kısım, emir, nehiy (yasaklama), istifham (soru), temenni (dilek) ve nida (ünlem) olmak üzere beş kısma ayrılır. (Nusrettin Bolelli; *Belâğat* (İstanbul: 1993), 34.) Bilgi vermek amacı taşıyan sözlerde ihbârîdir. Gerçek anlamda haber, muhatabı bilgilendirmek bir hüküm içeriğini ona aktarmaktır. Daha geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş, “İhbar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/ 528; Tahsin Görgün, “İnşa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/ 341.

⁷² Hüsameddin Erdem, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak* (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 37-39.

*rükû edenlerle birlikte rükû edin.*⁷³ âyeti gereğince zekâtını vermekle olur. Mükellef olan kimsenin namazı terk etmesi caiz olmadığına göre, zekât vermeyi de terk edemez. Onun için Kur’ân’da birçok âyette zekât ve namaz bir arada zikredilmiştir. Zekât lafzı Kur’ân’da mücmel olduğundan; “malınızın öşrünün dörtte birini getirin” hadisi zekâtın miktarını açıklamıştır. Herkesin sahip olduğu malın tamamı Allah’ın olduğuna göre⁷⁴ her şeyin sahibi Allah olduğu için⁷⁵ kul zekât vererek Allah’a yakınlaşmakta, kalbin kasaveti ortadan kalkarak onun yerini rikkat ve merhamet kaplamaktadır. Bu da Hz. Peygamber’in (sav) ahlakıyla ahlaklanmak olur. Allah Teâlâ kulun kazancını, mala olan sevgisinden dolayı malın kırk cüzünden 39 unu mal sahibine bırakmış, bir cüzünü de ihtiyaç sahiplerine verilmesini emretmiştir.⁷⁶ Kur’ân zekât verilecek yerlerin sayısını 8 olarak belirlemiştir.⁷⁷ Mehmed Vehbi Efendi, müellefe-i kuluba verilen zekat hakkında Peygamber (sav) zamanında kalpleri İslâmiyet’e ülfet ve ünsiyetlerini sağlamak için verildiğini beyan etmektedir. Sonra Müslümanlar kuvvetlenince, bu gibileri taltife ihtiyaç kalmadığından bunlara bundan sonra zekât verilmez. Şimdi müellefe-i kulup olmayıp, olsa bile zekâta layık olmadığını ifade etmektedir.⁷⁸

Zekât mallarının en iyisinden verilmesi⁷⁹ zekât vermeyenlerin elim bir azaba düşürülecekleri⁸⁰ cezanın keyfiyeti noktasında, yığılan altın ve gümüşün cehennem ateşinde kızdırılarak, zekat vermeyenlerin alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı⁸¹ birçok âyette farklı sûrelerde beyan edilmektedir. Mehmed Vehbi Efendi, bu âyetleri delil getirerek zekâtı inkâr ve terk etmenin mürtedlik olduğunu beyan ederek, Ahkâm-ı İslâmiye’den birini inkâr hepsini inkâr anlamına geleceğinden, zekât vermeyen topluma Ebu Bekir’in (ra) savaş ilan ettiğinden bahsetmektedir.⁸²

Mehmed Vehbi Efendi, yaşadığı dönemdeki Batılı ve yerli aydınlar tarafından sıkça dile getirilen “Din terakkiye (ilerlemeye) manidir”⁸³ iddiasına karşı zekât

⁷³ el-Bakara, 2/43.

⁷⁴ ez-Zümer, 39/62.

⁷⁵ el-Hadid, 57/2.

⁷⁶ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur’âniye*, 101-104.

⁷⁷ et-Tevbe, 9/60.

⁷⁸ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur’âniye*, 105.

⁷⁹ el-Âl-i İmrân, 3/92.

⁸⁰ et-Tevbe, 9/34.

⁸¹ et-Tevbe, 9/35.

⁸² Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur’âniye*, 105.

⁸³ Batıda asırlarca din-bilim çatışması canlılığından bir şey yitirmeden devam etmiş, bunun bir yansıması olarak da bazı batılı yazarların İslâm dinine saldırımları, onu akıl ve bilim karşıtı olarak lanse etmelerine sebep olmuştur. Bu yanlış yaklaşım neticede gerçekte böyle bir çatışma olmamasına rağmen İslâm-bilim çatışması şekline dönüştürülmüştür. Söz gelimi Ernest Renan’ın, Fransız Ansiklopedistlerin ve 19.yüzyıl pozitivistlerinin genel tutumları bu merkezde olmuştur. Örneğin Ernest Renan’ın 1883’de Sorbon Üniversitesi’nde verdiği “İslâm ve Bilim” adlı konferansta, İslâm coğrafyasının bugünkü geriliğini, kültür ve eğitimindeki zaafiyetini İslâm dininin yapısıyla ilişkilendirmiştir. Bryan S. Turner’e göre, 19. yüzyılda Fransız oryantalist ve felsefecisi Ernest Renan batı kültürüne İslâm’ın katkısını eleştirmiştir. Renan, İslâm

konusunu işlerken ve diğer pek çok yerde⁸⁴ temas etmiş ve şu soruları sormuştur: Dinin terakkiye mani olduğunu düşünenlere şu sorunun sorulması gerekir: Malın ihtiyaç sahibi olanlara verilmesi mi terakkiye manidir? Yoksa malı kendine tahsis edip kimseye vermemek mi terakkiye manidir? Dinin farzlarından olan zekât sevabına nail olmak için mal kazanmak mı terakkiye manidir? Elinde bulunan helal maldan insanlardan muhtaç olanlara yardım edip fakirlerin gönlünü almak mı terakkiye manidir? Yoksa malını sadece kendi için kullanıp akrabasından ve muhtaçlardan yardımı esirgemek mi terakkiye manidir? Ve insana layık mürüvvet hangisindedir. Bu yönleri iz'an sahipleri muhakeme eder⁸⁵ Bu çerçevede zekât toplumsal ilerlemeden ve kalkınmadan yanadır. Mehmed Vehbi Efendi, burada müellefe-i kuluba zekâtın bundan sonra verilmemesi gerektiğini çünkü bugün bu sınıfın olmadığını, olsa bile layık olmadığından yana bir düşünce sergilemektedir. Bu düşüncesini ortaya koyarken, referanslarını beyan etmemiştir.

5.1.2. Selam

Mehmed Vehbi, insanların birbirleriyle karşılaştıklarında selam vermeleri gerektiğini beyan etmek üzere "*Şayet size selam verilirse, siz de ondan daha güzel bir tarzda selamı alın, en azından verilen selâmın misli ile karşılık verin! Şüphesiz ki Allah, her şeyin hesabını hakkıyla arar.*"⁸⁶ âyetini delil olarak sunmaktadır. Mehmed Vehbi Efendi, tahiyenin, İslâmiyetten önce bir insana hayatla dua etmek anlamında olduğunu ancak İslâmiyet gelince yeni bir anlam yüklediğini, anlamının "selam" olduğunu söylemektedir. Selamı vermek sünnet almak ise farzdır. Çünkü selamın verilmesindeki emir, vücup içindir.⁸⁷ Selamın ahirette de kullanılan bir kelim olduğu değinen müfessir bu konuda birçok âyetleri delil olarak sunmuştur.⁸⁸

uygarlığının bilimsel ilerleme ile uyuşmadığını ileri sürmüş, İslâm'da bilimin sadece Ortodoks teolojinin emirleri hafifletildiği zaman geliştiğini ileri sürmüştür. Renan'ın açık ortodoksluğu, kapalı, elitist bir rasyonalizmle birleştiren reformist Cemaledin Afgânî'ye sempatik tepkisidir.(Arslan Karaoğlan, "Kur'an'ı Anlamada Bilimsel Yöneliş Toplu Bir Bakış", Route Educational and Social Science Journal Volume 4(6), October (2017), 367-391.) Namık Kemal (ö.1886) Renan Müdâfaânâmesi isimli eserler yazmıştır. Bunun yanında Müslüman düşünürler, İslâm dünyasının geri kalmışlık probleminin çözümü için İslâm'ın maddî kalkınmayı teşvik eden kavram ve değerlerini öne çıkardığına, onun ilme ve içtihadı değer verdiğine ve bütün bunları gerçekleştirecek kurumların inşa edilmesinin önemli olduğuna vurgu yaptığını belirtmişlerdir. Namık Kemal,- elli altı sayfalık yazdığı bu risâlede- maskara ve gezeve olarak nitelediği Ernest Renan'ın İslâm hakkında yaptığı eleştirilere cevap vermiştir. O, bu eserinde Ernest Renan'ın İslâm hakkındaki iddiasını ortaya koymuş ve bu iddialara cevaplar vermiştir. O, Renan'ı cehaletle suçlamış, İslâm, bilim ve felsefe tarihinde en büyük düşünürlerin Müslüman olduğunu söylemiştir. Namık Kemal, *Renan Müdâfaânâmesi (İslâmiyet ve Meârif Yay.)*: M. Fuad Köprülü, (Ankara: Güven Matbaası, 1962), 52-62; Faruk Bilici, "Ernest Renan" Diyanet İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: 2007), 34/568-671.)

⁸⁴ Bkz.: Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'aniye*, 87, 95, 107, 115, 188, 227, 317- 318.

⁸⁵ Mehmed Vehbi Efendi; *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 106.

⁸⁶ en-Nisâ, 4/86.

⁸⁷ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 204.

⁸⁸ el-Vâkıa, 56/25-26; el-Ahzab,33/44; el-Yunus, 10/10; ez-Zümer, 3/73.

Dolayısıyla selam, dünya ve ahirette müminler arasında alınıp verilmesi gereken dini bir davranıştır. Mehmed Vehbi Efendi, selama denk gelen hareket ve sözlerin olmadığını beyan etmektedir. Bunların selamın ifade ettiği derin anlamı ifade edemeyeceğini söylemektedir. “Evlerinize girdiğiniz zaman Allah katından kutlu, feyizli ve bereketli bir iyi dilek temennisi olarak birbirinize selam verin. İşte Allah size ayetlerini böylece açıklıyor. Umulur ki düşünüp hikmetini anlarsınız”⁸⁹ âyetini delil getirerek bir kimsenin kendi evine girerken evde hiç kimse olmasa dahi selam vermesinin güzel bir davranış olduğuna vurgu yapar. Böylelikle hem âyetlerin anlamı hem de Hz. Peygamber’in (sav) selam sünneti hayra ve berekete sebep olmaktadır.⁹⁰

5.2. İhbârî Hükümler

5.2.1. İşçilik ve İşçi Çalıştırma

Müellife göre, Allah Teâlâ işçi haklarının ve işçi çalıştırmanın meşru oluşuna ilişkin hükmü Şuayb (as) ile Musa (as) arasında gerçekleşen anlaşma üzerinden açıklar. Âyette “İki kadından biri: “Babacığım! Onu ücretli olarak tut; ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır” dedi. Kadınların babası: “Bana sekiz yıl çalışmana karşılık bu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan o senden bir lütuf olur. Ama sana ağırlık vermek istemem. İnşallah beni iyi kimselerden bulacaksın.” dedi. Musa (as): “Bu seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım bir kötülüğe uğramayacağım. Söylediklerimize Allah vekildir, dedi.”⁹¹ buyrulmaktadır. Mehmed Vehbi Efendi’ye göre Şuayb’ın (as) bu teklifine karşılık Musa’nın (as) beyan ettiği mukavele ve ortaya koyduğu şartlar her ikisi arasında geçerli ve muteberdir. Dolayısıyla her ikisinin arasında belirlenen mukavele haricinde teklif olursa kabul edilmez. Allah Teâlâ’nın bu sözlerine şahit kılınması da mukavelenin imzalandığı anlamına gelir. Müfessirimiz Kur’ân’da anlatılan bu kıssada anlatılanların şeri bir hüküm olduğunu, dolayısıyla Şuayb’ın (as) dininde meşru olan icar ve isticara hükmünün de İslâm dininde meşru olduğunu ifade etmektedir.⁹²

Mehmed Vehbi Efendi, burada da görüldüğü gibi Kur’ân’da gelen kıssalarda anlatılan olay örgüsüne bakılarak bir hüküm çıkarılabileceğini ortaya koymaktadır. Geçmiş ümmetlerin birtakım hukuki işlerinin meşru oluşu bize de meşru olabilir. Müfessire göre dikkate şayan bir husus da şudur. İşe başlamadan işin kapsamını, süresini, ücretini, işçi ve işverenin net olarak konuşması ve konuşulanları bir mukavele haline getirmesi gerekir. Birçok dostluklar ve arkadaşlıklar bu mukavelenin yapılmayışı yüzünden bozulmaktadır. Atalarımız “İş başka, dostluk başka” anlayışı bu durumu anlatmaktadır. Olayın fikhî boyutuna baktığımızda iki yönün ortaya çıktığı anlaşılmaktadır: Şuayb Peygamber'in (as) şerîatında bir babanın öz kızını ahlâk ve dindarlığına güvendiği bir gence eş olarak verme teklifi sünnettir. Ayrıca mehir olarak

⁸⁹ en-Nûr, 24/61.

⁹⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur’âniye*, 207.

⁹¹ el-Kasas, 28/26-27-28.

⁹² Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur’âniye*, 382.

da işçiliğin caiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda aralarındaki bu sözleşmeye başkası şahit gösterilmemiş, sadece Allah'ın vekil olması yeterli olmaktadır.⁹³

5.2.2. Mesleğin(Sanatın) Lüzumu

İnsanın yaşamının sürekliliğinde sanatın yeri küçümsenmeyecek kadar büyüktür. Müfessire göre sanatı olmayan biri yaşayamaz. Sanat ve sanatkâr denince aklımıza üç büyük isim gelmektedir. Bunlardan biri Nuh (as), diğeri Davut (as) bir diğeri de, Süleyman'dır. (as) Şimdi bunların kendi hayatlarına bakıldığında; Mehmet Vehbi Efendi'nin eserinde değinmiş olduğu teknolojik ürünlerden bir tanesi gemilerdir. Burada bu konuyla ilgili şu örneğe yer vermek mümkündür: Allah Teâlâ, vahy etmesiyle, Nuh (as)'a gemi yapmasını emretmiştir.⁹⁴ Nuh (as) gemi yapmaya başlamasıyla beraber etrafındaki inanmayanlar onunla dalga geçmeye başladılar.⁹⁵ Nuh'dan (as) önce gemi olmadığı için ondan sonra gemi ustası Nuh (as) olmuştur. Gemi vasıtasıyla deniz ulaşımı da ticari amaç olarak kullanılmıştır.

Sanatın en önemli sahası harp olunca Allah Teâlâ zırh sanatını Davud (as)'a öğretmiştir. "Ona, sizin için sizi savaşlarınızda koruyacak zırh yapma sanatını biz öğrettik. Peki, siz şükrediyor musunuz?"⁹⁶ Zırh; harp aleti olarak demirden yapılan gömlektir. Binaenaleyh hükümetler ve milletler kendilerini korumak için daima harp aletlerine özen göstermişlerdir. Dolayısıyla zırh güncelliğini yitirse de zırhtan amaç kendimizi korumak olduğuna göre kendimizi muhafaza sebeplerini hazırlamak ve bu konuda düşünmemiz gerekir. ⁹⁷ Teknolojiyle ilgili olduğunu ve son dönemde teknolojinin geliştiğini ifadelerinden anlıyoruz. Devletin içinde bulunduğunu durumdan olsa gerek; diğer müfessirler âyetin yorumunda sadece zırh üzerinde dururken; Vehbi Efendi, zırh meselesinden konuyu diğer savaş aletlerine getirmiş, devletin savaş aleti yapmasının ve geliştirmesinin asli görevlerinden olduğunu ifade ederken, devlet ileri gelenlerine bu şekilde tavsiyede bulunmuştur. Yorumlarında Mehmet Vehbi Efendi zırhın öneminin azaldığını ifade etmiş fakat zırhın o dönemde farklı adlarla hala önemli durumda olduğunu unutmuştur. Öneminin azaldığını söylediği zırh günümüzde çelik yelek, kalkan vb. olmak üzere askerimiz ve polisimiz tarafından kullanılmaktadır.⁹⁸ Müellif burada da doğru bir öngöründe bulanamamıştır. Vehbi Efendi'nin yaşadığı dönem Birinci Dünya Savaşı'nın ve Balkan Savaşlarının yaşandığı zaman dilimidir. Bu dönemde devletin sürekli savaştan savaşa girmesi, Vehbi Efendi'yi de etkilemiştir. Bu etkiyle âyetleri yorumlamış, yorumlarında savaş aletleri ve savaş teknolojilerinden bahsetmiş, yeri geldiğinde devlet ileri gelenlerine yapılması gerekenleri üstü kapalı olarak iletmeye çalışmıştır. Savaş aleti yapmanın ve

⁹³ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 382; Kurtubî, *el-Cami*; 13 / 271.

⁹⁴ el-Hud, 11/37.

⁹⁵ el-Hud 11/38.

⁹⁶ el-Enbiya, 21/80.

⁹⁷ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 468.

⁹⁸ Muhammed Güleç, *Hülâsatü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân'da Dönemin Siyasi ve Sosyal Gelişmelerinin Yansımaları*, (Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2019, 67.

bunların teknolojiyle geliştirilmesinin devlet üzerine vacip olduğunu söylemesi de bunun göstergelerinden bir tanesidir. Burada yapmış olduğu yorumlar Osmanlı Devleti'nin teknolojik açıdan geride olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle Vehbi Efendi, yöneticilerin teknolojiyi takip etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁹

Zira bu iki büyük sanatın ustasının iki Peygamber olması sanata verilen önemi ortaya koymaktadır. Bütün semavi kitapları ve bu kitapların mübeyyinleri olan peygamberler, geldikleri toplumun zillet ve vahşetlerini giderip; edep ve terbiye dairesine girmelerine zemin hazırlamışlardır. Sanatın esasını ve numunesini meydana getirdikten sonra o sanatı ilerletmek ve çeşitlendirmek mümkündür. Müfessirimiz kavaid-i şerîyeden olan "El-Bekau eshelü minel ibtidai/esas numune mevcut olunca teferruatı genişletmek ve çeşitleri çoğaltmak kolaydır" kaidesinden de yararlanarak¹⁰⁰ ortada bir örnek olunca o örneğin seri üretime geçmesi veya geliştirilmesi ve güncellenip aktüel hale getirilmesi mümkün olmaktadır.

5.2.3. Demirin Faydaları

Bütün sanatların yapılışında demir etkili olduğundan sanayinin hammaddesidir. En değerli madenlerin işlenmesi de demir yardımıyla gerçekleşir. Mehmed Vehbi Efendi, bundan dolayı demir ve demir üretimine teşvik kapsamında Allah Teâlâ'nın "*Ant olsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik.*¹⁰¹ *Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın, dine ve peygamberlerine gayba inanarak yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür.*"¹⁰² "*Ve onun için erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttık.*"¹⁰³ buyurduğunu ifade etmektedir. Hz. Adem'den (as) bu yana elbise dikmek için iğne gerekmiştir. İğnenin ham maddesi de demir olduğuna göre; demir, her türlü iş alanında ve insanlara hizmette büyük bir konuma sahip olmuştur.¹⁰⁴ Süleyman (as) ile Belkıs'ın arasında geçen diyalogda Belkıs'ın hayranlığının temel nedeni sanayideki ilerleme ve onu yapacak sanatkarların çokluğudur. Dolayısıyla bu âyetler insanları güzel sanatlara teşvik etmektedir.¹⁰⁵ Aynı şekilde 2500 yıl önce Yemen Meliklerinden İskenderi Zülkarneyn zamanında demir ve tuncun mevcut olup demiri tuncu işlemek

⁹⁹ Güleç, *Hülâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân'da Dönemin Siyasi ve Sosyal Gelişmelerinin Yansımaları*, 68.

¹⁰⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 428.

¹⁰¹ Müfessirler âyetteki "indirdik" fiilinin "ihsan ettik, nimet olarak verdik" anlamında olduğunu belirtirler.

¹⁰² el-Hadid, 57/25.

¹⁰³ es-Sebe, 34/12.

¹⁰⁴ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 432; Aynı şekilde; "*Firavun: Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilâh tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi, benim için çamur üzerine ateş yak (ve tuğla imal et), bana bir kule yap ki Musa'nın tanrısına çıkayım; ama sanıyorum, o mutlaka yalan söyleyenlerdendir, dedi.*" (el-Kasas, 28/38) Bu âyete dayanarak tuğlacılık sanatının güzel sanatlardan olduğunu beyan eden müfessire göre büyük binaların tesisi ancak bunlarla gerçekleşir. Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 432.

¹⁰⁵ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 432.

için külüngün mevcut olduğuna İskender'den gelen bu nakil *"Bana, demir kütleleri getirin. Nihayet dağın iki yanı arasını aynı seviyeye getirince (vadiyi doldurunca): Üfleyin (körükleyin)! dedi. Artık onu kor haline sokunca: Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim dedi."*¹⁰⁶ âyetiyle uyum içerisindedir. Yorumlarına baktığımız zaman Vehbi Efendi'nin demirden hareketle savaş aletleri hakkında yorum yaptığını görüyoruz. Müellifin, Hz. Adem'le ilgili verdiği bilgiler, onun rivâyetlerde makuliyet değerlendirmesi yapmadan, rivâyetleri kolayca kabul ettiğine dair örnek olması bakımından önemlidir. Görüldüğü üzere ortaya konan bu yaklaşımla Kur'ân'ın getirdiği ahkâm sayesinde insanlar hem bu dünyada hem de ahirette hayat bulmaktadırlar. Yeni medeniyetlerin oluşmasına ve bu medeniyetleri oluşturacak insan-ı kamil modelini ortaya çıkarmada katkı sağlamaktadırlar. Müfessirin aslına bakılırsa Ahkâm-ı Kur'âniye adlı eserinde getirdiği yeni tasnifleme sayesinde, Kur'ân'ın yeni insan modelinin oluşumuna katkısı ve yeni medeniyetlerin merkezinde oluşunu bariz olarak ortaya koymaktadır. Mehmed Vehbi Efendi'nin bu konuyu Ahkâm-ı Kur'âniye kapsamında ele alması çok anlamlı ve önemlidir.

Mehmed Vehbi Efendi hazırladığı bu eseri diğer ahkâm tefsirlerinden ayıran en bariz özelliği sosyal ve ekonomik problemleri ve sıkıntıları göz önünde bulundurarak ahkâm âyetlerini bu minval üzere taksimata tabi tutması oldukça önemlidir. Sonuç olarak Vehbi Efendi, önemli savaşların yaşanmış olduğu bu dönemde yaşanan olaylardan etkilenmiş ve yorumlarını bu olayların etkisinde yapmıştır. Eserinde çoğunluğu savaş aletleri olmak üzere çeşitli teknolojik ürünlerden bahsetmiştir. Top, tüfek, uçak, tank bahsetmiş olduğu savaş aletlerinden bazılarıdır. Yine otomobil, tren ve bisiklet gibi teknolojik ürünlerden bahsetmesi dönemin teknolojisi hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Diğer ahkâm tefsirlerine baktığımızda genel olarak bu yaklaşım içerisinde olmadıklarını görmekteyiz. Böylece kendisi İslâm'ı savunmakta, güncel soru ve sorunlara cevap vermeye çalışmaktadır.

5.2.4. Askerin İnancı

Düşmanla savaşacak bir müminin inancı, ahirette büyük bir sevap kazanmasına vesile olacaktır. Mehmed Vehbi Efendi, bunu beyan etmek için, *"O halde, dünya hayatı yerine ahireti tercih edenler, Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır, öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir ecir vereceğiz."*¹⁰⁷ âyetini delil olarak sunmaktadır. Ölüsem şehit kalırsam gazi anlayışı askerin inancını güçlü olarak pekiştirmektedir. Allah'ı ve Hz. Peygamber'i (sav) tanımayan, topun güllenin karşısında can vermez. Muharebeden maksat ila-ı kelimetullah İslâm'ı aziz kılmak olduğuna göre şehadet bu maksadın teferruatındandır. Allah Teâlâ cihadın faziletini beyan için, *"Allah şüphesiz, Allah yolunda savaşıp, öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını Tevrat, İncil ve Kur'ân'da söz verilmiş bir hak olarak Cennet'e karşılık satın almıştır. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse,*

¹⁰⁶ el-Kehf, 18/96; Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, 433.

¹⁰⁷ en-Nisâ, 4/74.

yaptığınız alışverişe sevinin; bu büyük başarıdır.”¹⁰⁸ Bu öyle bir alışveriş ki, onda külli ticaret vardır. Bozulma, dönülme ihtimali yok. Sermaye mukabilinde alınacak mükâfât Cennet’tir. Müminlerin mallarını ve canlarını Cennet mukabilinde vermesi “iştera” fiili ile ifade edilmektedir. Müfessire göre, Allah’ın kulları arasında vaki olan alışveriş temsil kabilindedir. Yoksa mülkün tamamı Allah’ındır. Harpten geri kalanlarla harp edenlerin bir olmayacağını beyan etmek üzere; “Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (Cennet) vadetmiştir; ama mücahidleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır.”¹⁰⁹ Âyette “uluddararı” kelimesi, zarar sahibi demek olup, harbe gitmeye mani olacak derecede bir illet sahibi demektir. Özürlü olup da savaşa katılamayan ise savaşa katılanla müsavidir.¹¹⁰

Mehmed Vehbi Efendi, âyette geçen “hüsna” kelimesinin “Cennet” anlamına geldiğini söyleyerek müminleri üçe ayırmıştır: ı. Düşmanlarına karşı Allah rızası için mücahedede bulunanların mükâfâtları büyük ve dereceleri yüksektir. ıı. Özürlü olmayan Müslümanlar mücahedeye hazır olurlar. Ancak özründen dolayı gidemediği için mahzun olmuştur. Bu türlü mazeretliler niyetlerinden dolayı mükâfât alırlarsa da bilfiil mücahede edenlerin mertebesine varamazlar. ııı. Güçlerinin yetmesiyle beraber oturup harbe gitmeyenlerdir. Bunların mücahitlerle hiçbir münasebetleri yoktur. Bu gurup harpten geri kaldığı için mükâfâtları yoktur.¹¹¹

Mehmet Vehbi Efendi, millî mücâdelenin en hararetli yıllarına rastlayan hayatı boyunca vatanın maddî ve manevî anlamda kurtulabilmesi için bir din bilgini olarak elinden geleni yapmaya gayret etmiştir. Öncelikle, vatan olmayınca dînin, birliğin, huzurun ve mutluluğun olmayacağını anlatmaya çalışmış, ardından; dînin, birliğin ve mutluluğun yaşanabilmesi için maddî anlamda alınması gereken tedbirlerin eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Vehbi Efendi, Hz. Peygamber’in (sav) bütün savaşlarında maddî tedbirleri en üst seviyede aldığını, sahâbenin yapılması gereken bütün önlemleri aldığını bunun bir neticesi olarak Allah’ın melekleri ile bu inançlı insanlara yardım ettiğini belirtmiştir. Sadece maddî güce de güvenmeyip samimiyet ile hareket eden ve böylece manevî gücü de arkasına alanların bu tür mücâdelelerde başarıya ulaşabileceğini ifâde etmiştir. Vehbi Efendi, yaşadığı dönemde de yapılan böyle bir mücâdelede gerekli tedbirlerin en üst düzeyde alınmasını yine bu maddî tedbirler ile birlikte manevî anlamda da samimiyetin unutulmaması hâlinde başarıya ulaşabilecekleri gerçeğini hatırlatmıştır. Kısaca, bütün maddî tedbirler alındıktan sonra her şey üzerinde esas tasarruf sahibi olan Allah’a tevekkül edilmesini vatan savunması için şart görmüştür. Ona göre, İslâm âlimlerinin bu konudaki fikir birliği de gözden kaçırılmamalıdır. Vatan savunması için maddî güç hazırlama gerektiğini ama bunun yanı sıra kararlı ve inançlı bir şekilde

¹⁰⁸ et-Tevbe, 9/111.

¹⁰⁹ en-Nisâ, 4/95.

¹¹⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur’âniye*, 290-291.

¹¹¹ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur’âniye*, 290-291.

hareket ederek başarıya ulaşmanın mümkün olduğu sonucuna ulaşmıştır. Mehmet Vehbi Efendi, bir yandan maddî ve manevî dengenin korunmasını tavsiye ederken, içerisinde bulunduğu hassas dönemin etkisi ile diğer yandan da öncelikli olarak yapılması gereken işlere dikkat çekmek istemiştir.

SONUÇ

Konyalı Mehmed Vehbi Efendi, dinî ve dünyevî sahada donanımlı, iyi bir ilim adamı ve müfessirdir. İçinde bulunduğu bütün sıkıntılı, sosyal ve ekonomik problemlerin yoğun yaşandığı bir dönemde hocalık yapmış, milletvekilliği, Meclis Başkanlığı gibi devletin büyük kurumlarında önemli görevlerde bulunmuştur. Eserinde diğer fikhî tefsirlerde görülmeyen bir sınıflandırma yöntemiyle kendi dönemine ve yaşadığımız bu çağa ışık tutmaya çalışmıştır.

Ahkâm tefsirlerinin mevzularının kahir ekseriyeti, sûrelerin Kurân'daki sıralamasına ele alınmıştır. Ayrıca sûrelerin âyetlerinin tamamında tefsire konu olmamış sadece ahkâm âyetleri ile sınırlı kalmıştır. Bu çerçevede aşağı yukarı birçok ahkam tefsirinde takip edilen metodolojiyi anlamak ve tespit etmek mümkündür. Bu çerçevede Konyalı Mehmed Vehbi Efendi, mevzuları belli sistem dahilinde ele almayıp karışık olarak aldığı için tefsirinde izlediği metodun çerçevesi de zor çizilmektedir. Dolayısıyla bu eserde sistematik bir yöntemden bahsetmek mümkün değildir. Konu ile ilgili belirlediği âyetler veya âyet pasajları derli toplu değil dağınık bir vaziyette vermiştir. Müfessir, tefsirinden ele aldığı hadislerin sayısı oldukça çok az olup, yer verdiği hadislerin kaynağına dair bir işaretle de bulunmamıştır. Ayrıca tefsiri yaptığı sûrelerin isimlerini ve âyet numaralarını da tefsirinde belirtmemiştir. Mehmed Vehbi yeri geldikçe tefsire konu olan âyetleri ulumu'l-Kur'ân'ın ilimlerinden yararlanmak suretiyle tefsir etmiştir.

Konyalı Mehmed Vehbi Efendi eserini kaleme alırken, eserini hangi metotla yazdığına dair bir açıklama yapmamıştır. Bir başka ifadeyle tefsir metodolojisini belirlemeden eserini yazmıştır. Nasıl bir yöntem izlediği konulardan yola çıkarak belirlenmeye çalışılmıştır. Mehmed Vehbi Efendi, önce konuları belirlemiş, sonra o konu etrafında Kur'ân'da mevcut olan âyetleri alarak, meseleleri açıklamıştır. Mehmed Vehbi Efendi yaşadığı ortamda meydana gelen sosyal ve ekonomik bunalımlara çözüm üretme noktasında çok ciddi bir gayret sarf etmiştir. Bu konuda ahkâm âyetlerini yorumlarken bu hassasiyet göze çarpmaktadır.

Ahkâm-ı Kur'âniye isimli bu eser içerik analizine tabi tutulduğu zaman salt ahkâm kapsamlı konulara ağırlık verilmediği görülmektedir. Yerine göre bazı konular etraflı ele alınırken birçok konuda da ayrıntıya girilmemiştir. Belki de bunda müfessirin yaşadığı dönemdeki meselelere bakış açısı etkili olmuştur. Bunu eserde ele aldığı konuları ve sorunları değerlendirmesinden ve önceliğe almasından anlamak mümkündür. Fikhî âyetlerin tefsirine ayrıntılı girmeyen müfessir Mehmed Vehbi, yol yapımı, tarım-ziraatçılık, vatan savunması, meslek, askerlik ve komşuluk ilişkileri, kamu kurum ve kuruluşları gibi konuları ise daha ayrıntılı ele almıştır. Vehbi Efendi, büyük bir hızla değişen dünya şartlarına İslâm'ın bakışını ve tavrını belirleme

noktasında çaba ve gayretlerde bulunmuş, bu amacına Ahkâm-ı Kurâniye isimli eserinden hareketle ulaşabileceğini düşünmüş ve özelde Müslümanların genelde bütün insanların dertlerine çözüm üretmeye çalışmıştır. Vehbi Efendi, ağırlıklı olarak sosyal içerikli konulara değinmiştir ki, bu, onun içerisinde yaşadığı dönemin onun üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Vehbi Efendi, yaşadığı dönemin teknolojiyle ilgili yorumlar da yapmıştır. Bu konuda özellikle savaş teknolojisi üzerinde durmuştur. Savaş aleti yapmanın devletin görevlerinden olduğunu belirtmiş, bu konuda devlet ileri gelenlerine mesajlar vermeye çalışmıştır. Burada savaş teknolojisiyle alakalı olarak tank, tüfek, top, mitralyöz gibi aletlerden bahsetmiş, devletin bunları yapmasının asli görevlerinden olduğunu ifade etmiştir. Savaş aletlerinden sıkça bahsetmesi devletin içerisinde bulunduğu savaş ortamından Vehbi Efendi'nin etkilendiğini göstermektedir. Son söz olarak belirtmek gerekirse Mehmet Vehbi Efendi, ilmî, edebî, siyâsî, kültürel, sosyal ve hukukî açılardan ülkemizin son dönemi üzerinde etkili olmuş çok yönlü bir şahsiyettir. Buna göre Vehbi Efendi'nin eserini diğer eserlerden ayıran en önemli özelliği, yaşadığı dönemin etkisinde kalarak eserini döneminin sosyal gelişmelerine yönelik olarak kaleme alması, döneminin gelişmelerine İslam'ın bir cevabı, bir hükmü mahiyetinde telif etmesidir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Albayrak, Halis. *Kur'ânın Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şule Yayınları 1998.
- Arabacı, Caner. *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*. Konya: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- Çetişli, İsmail. *Metin Tahlillerine Giriş 1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İfav Yayınları, 2012.
- Durmuş, İsmail. "İhbar", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 21/527-528. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000,
- Ebu Şehbe, Muhammed. *Sünnet Müdafaası*. Çev. M. Görmez, M. E. Özafşar, Ankara: Rehber Yayınları, 1990.
- Efendi, Ali Haydar. *Dürerü'l-hukkâm Şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. yy.: Gül Neşriyat, ty.
- Emin, Ahmet. *Duhal İslâm*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-Arabiyye, 1933.
- Erdem, Hüsameddin. *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Eroğlu, Ali. *Tarihte Tefsir Hareketi Ve Tefsir Anlayışları*. Erzurum: Ekev Yayınları, 2002.

- Ersöz, İsmet. "Mehmed Vehbi Efendi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 28/540-541. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Gazali, Muhammed. *Kur'ânı Anlamada Yöntem*. Çev. Emrullah İşler. Ankara: Sor Yayıncılık, 1998.
- Görener, İbrahim. "Kur'ân İlimleri Ve Tefsir Usulünün Bir Yöntem Çağrıştması". *Bilimname*, 16/1 (2009): 9-23.
- Görgün, Tahsin. "İnşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 21/341-341. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Güleç, Muhammed. *Hülâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân'da Dönemin Siyasi ve Sosyal Gelişmelerinin Yansımaları*, (Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). 2019.
- Gümüş, Sadreddin. *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990.
- Güngör, Mevlüt. *Fikhî Tefsir Hareketi*. İstanbul: Kur'ân Kitaplığı, 1996.
- İbni Teymiye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrân. *Mukaddime fi usulü't-tefsir*. Çev. Yusuf Işıcık, Konya: Esra Yayınları, 1997.
- Karagöz, Mustafa. "Tefsirde Rivayet-Dirayet Ayrımının Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti". *Bilimname*, 5/2, (2004/2): 45-60
- Karaman, Hayrettin. "Fıkıh" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 13/1-14. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Karaoğlan, Arslan. "Kur'ân'ı Anlamada Bilimsel Yönelişe Toplu Bir Bakış". *Route Educational and Social Science Journal*. Volume 4 (6), October (2017): 367-391.
- Karataş, Ali. "Rivâyet ve Dirâyet Kaynakları Açısından Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı". *EKEV Akademi Dergisi*, 47/15, (2010): 161-174
- Kardavi, Yusuf. *Sünneti Anlamada Yöntem*. Çev. Bünyamin Erul. Ankara: Rey Yayıncılık, 1993.
- Kasımî, Cemaleddin. *Kur'ân'ı Anlamak*. Çev. Sezai Özel. İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.
- Kırca, Celal. *Kur'âna Yönelişler*. İstanbul: Marife Yayınları, 1993.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân -Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*. Çev. Muhammed Han Kayani ve Diğerleri. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Pak, İzzettin. *Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve Tefsirdeki Metodu*. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara, 2007.
- Parmaksızoğlu, İsmet. "Mehmed Vehbi Efendi" *Türk Ansiklopedisi*. 4/67. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Paşa, Ahmet Cevdet. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*. İstanbul: Ahmet Kamil Matbaası, 1326.
- Rahman, Fazlur. *Ana Konularıyla Kur'ân*. Çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.
- Salih, Subhi. *Kur'ân İlimleri*. Çev. Said Şimşek. Konya: Esra Yayınları, 1994.
- Serinsu, Ahmed Nedim. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzulün Rolü*. İstanbul: Şule Yayınları, 1994.

- Serinsu, Ahmet Nedim. *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzûl*. İstanbul: Şule Yayınları, 1996.
- Soysaldı, H. Mehmed. *Nüzulünden Günümüze Kur'ân Ve Tefsir*. Ankara: Fecr Yayınları, 1996.
- Şafii, Muhammed b. İdris, *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: 1999.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-âlem, 1988.
- Tayyâr, Müsâid. *Fusûl fi tefsîr*. Riyâd: Dârü ibn Cevzî, 1423.
- Vahîdi, Ebu'l Hasan Ali b. Ahmet. *Esbâbü'n-nüzûl*. Çev. Necati Tetik, Necdet Çağıl. Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1994.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhan fi ulumi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Mısır: Dârü İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.